

“Büyük İtrî'ye eskiler derler,
Bizim öz mûsikîmizin pîri;
O kadar halkı sevkedip yer yer,
O şafak vaktinin cihangîri,
Nice bayramların sabâh erken,
Göğü, top sesleriyle gürlerken,
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i”*

.....

Buhurîzâde Mustafa İtrî (1640-1731)

İstanbul'da Mevlânâkapı civarındaki Yayla (eski adıyla Yaylak) semtinde doğdu. Asıl adı Mustafa olup, 1640'da doğduğu tahmin edilmektedir. Şiirlerinde kullandığı İtrî mahlası ve Buhurîzâde lakabıyla tanınmıştır. Kırım Hanı I. Selim Giray'ın Çatalca'da bulunan çiftliğindeki mûsiki toplantılarında büyük itibar gören İtrî, IV. Mehmed döneminde (1648-1687) sarayda mûsiki hocası ve hânende olarak görev yaptı. Kaynaklarda IV. Mehmed'in onu sık sık saraya davet ederek bestelediği eserleri bizzat kendisinden dinlediği kaydedilmektedir. Hükümdarın huzurunda icra edilen küme fasıllarına hânende olarak katılan İtrî, bu dönemde kendi isteği üzerine esirciler kethüdâlığı ile görevlendirildi. Onun bu görevi, esirler arasındaki kabiliyetli ve güzel sesli gençleri bulup yetiştirmek ve geldikleri ülkelerin mûsikisi hakkında bilgi edinmek amacıyla istediği rivayet edilmektedir. Şeyhî, Sâlim, Safâyî gibi tezkire müelliflerine göre bu görevde iken, bazı kaynaklara göre ise ayrıldıktan bir süre sonra 1731'de vefat etmiştir.

Türk mûsiki tarihinin en önde gelen birkaç simasından biri olan İtrî Efendi hânendeliği, şairliği ve hattatlığının yanı sıra özellikle bestekârlığı ile tanınmıştır. Câmî Ahmed Dede'nin (ö. 1078/1667) şeyhliği esnasında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam ettiği, âyinlerden aldığı ruhanî neşeyle Mevlevî olduğu ve mevlevîhâneye gelen üstatlardan da faydalandığı, dervişlerden ney üflemeyi öğrendiği belirtilmektedir.

İtrî'nin bir mûsikişinas olarak asıl önemli yönü bestekârlığıdır. Türk mûsikisinin cami, tekke ve klasik mûsiki alanlarında peşrev, saz semâisi, kâr, beste, semâi, âyin, na't, durak, tevşih, tekbir, salâ ve ilâhi olmak üzere hemen her formunda eser vermiş nâdir sanatkârlarından olan İtrî'nin eserleri alışılmışın dışında bir melodi örgüsüne sahiptir. Çoğunlukla Fuzûlî, Nev'î, Şehrî, Nâbî gibi şairlerin ve arkadaşı Nazîm'in manzumelerini, nâdir olarak da kendi güftelerini bestelemiştir.

Dinî eserleri içinde özellikle cami mûsikisinin şaheserleri arasında bulunan segâh tekbiri ve salât-ı ümmiyesi, küçük bir ses alanı içerisindeki büyük ifade gücünün çarpıcı örneklerindedir. Ayrıca mevlevîhânelerde âyin-i şeriften önce okunan, sözleri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye ait olan ve “Na't-ı Mevlânâ” adıyla bilinen rast na't sağlam melodik yapının olgun bir göstergesidir. Öte yandan âhenkli bir ses örgüsüyle işlenen segâh âyini de Mevlevî âyinlerinin en güzel örneklerindedir. Klasik Türk mûsikisi alanında ise Hâfız-ı Şîrâzî'nin, “Gülbün-i iyş mîdemed sâkî-i gül'izâr kû?” mısraıyla başlayan Farsça gazeli üzerine bestelediği nevâ makamındaki kârı bu formun şâheserleri arasında yer alır. Kârların çoğunlukla terennümle başlamasına karşılık burada doğrudan güfteye girilmesi de eserin bir diğer özelliğidir. Ayrıca;

“Câm la'lindir senin âyîne rûy-i enverin” mısraıyla başlayan hisar bestesi,

“Her gördüğü perîye gönül mübtelâ olur” mısraıyla başlayan bûselik bestesi,

“Gamzen ki ola sâkî-i çeşm-i siyeh-i mest” mısraıyla başlayan bestenigâr bestesi,

“Dil-i pür ıztırâbım mevce-i seylâbdır sensiz” mısraıyla başlayan hisar ağır semâisi ile Nef'î'nin,

“Tûtî-i mûcizegûyem ne desem lâf değil” mısraıyla başlayan güftesine yaptığı segâh yürük semâisi

klasik Türk mûsikisinin en seçkin eserlerindedir.

İtrî'nin İstanbul surları dışında oturduğu, çiçek ve meyve meraklısı olduğu, bahçe işleriyle uğraşmaktan zevk duyduğu ve kendisine İtrî mahlasının bu sebeple verildiği, “Mustâbey” armudunun da onun tarafından yetiştirildiği kabul edilmektedir.

*Yahya Kemal Beyatlı'nın “İtrî” isimli şiirinden...